CAMÓS Joan; SANTACANA Carles, [dir.] (1997). *Història de l'Hospitalet: Una síntesi del passat com a eina de futur*. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Ajuntament de l'Hospitalet. 256 p.

El Centre d'Estudis de l'Hospitalet va plantejar-se fa temps, l'any 1987, l'ambiciós i generós projecte de realitzar una monografia sobre la ciutat. Per tal de dur-la a terme es va constituir un Grup d'Història que ha aconseguit finalitzar el projecte i oferir una publicació de notable qualitat, molt ben il·lustrada, concebuda com una síntesi que ofereixi els grans trets de la història de l'Hospitalet. El resultat és interessant per als ciutadans d'aquest municipi i útil a les escoles i instituts, i podrà ser la base de fitxes i materials didàctics més específicament destinats als alumnes. El projecte ha superat diverses dificultats, entre les quals el fet que mancaven estudis de detall que possibilitessin una síntesi homogènia, de manera que en molts casos ha estat necessari de fer investigacions puntuals. Catorze persones han col·laborat en l'obra, concebuda com a «eina de futur» basada en el coneixement històric, justament en una de les ciutats que ha tingut uns canvis més radicals en les darreres dècades (només pel que fa als habitants, ha passat de 5.000 habitants l'any 1900 a 280.000 el 1986, en xifres rodones). Ho expressen així: «El "rescat" de la història més recent [...] és un element especialment rellevant perquè es pugui assolir aquest objectiu d'autoreconeixement, perquè en una ciutat de creixement tan ràpid i recentíssim tots els ciutadans s'hi puguin reconèixer». El compromís cívic dels autors ha estat acompanyat de professionalitat i rigor, amb limitacions que no desmereixen el conjunt.

El llibre està estructurat en sis capítols i un epíleg. El primer capítol, elaborat per Antoni Domínguez, ofereix unes sòlides bases per al coneixement del medi físic. El segon capítol, realitzat per Josep Maria Solias, constitueix un estat de la qüestió dels coneixements sobre prehistòria i història antiga de la zona emmarcada en una visió més global. El capítol sobre l'edat mitjana ha estat redactat per Montserrat Cabré, Agustín Castellanos i Francesc Descarrega, i és una innovadora aportació informativa i interpretativa, que es basa en alguns, molt pocs, estudis existents i en la recerca directa. L'edat moderna està tractada amb més dificultats en un altre capítol desenvolupat per Isabel Alarcón, Marta de Planell, Conxi López i Carmen Rodríguez. Gairebé amb un estil impressionista, en aquest capítol s'hi recull informació diversa i mostra les mancances d'estudis de base. Manuel Domínguez i Marcel Poblet han estructurat el capítol dedicat al segle XIX, amb sòlides i matisades informacions en àmbits com el de la demografia i la distribució territorial de

la població, l'economia, l'estructura de la propietat agrària, la industrialització, la transformació social, els conflictes, les organitzacions i la vida política. Finalment, el segle XX es tracta amb molt rigor en un extens capítol en el qual han participat Joan Camós (població i territori; evolució política i social fins a 1939), Carles Santacana (evolució econòmica; la postguerra: el franquisme, 1939-1951) i Josep Ribas (la dècada dels cinquanta; el moviment obrer i popular, 1958-1973; l'oposició política i ciutadana, 1967-1977; el sindicalisme i la transició; activitat política i ciutadana a l'etapa democràtica, 1977-1983). L'epíleg ofereix una sèrie d'informacions econòmiques i polítiques del període 1983-1990 i va seguit d'una extensa bibliografia.

El llibre és una mostra de treball col·lectiu fet amb rigor i amb la voluntat de suscitar l'interès, no solament entre els historiadors, sinó molt especialment entre els ciutadans i ciutadanes de l'Hospitalet, que hi trobaran els elements bàsics del seu passat i veuran recollit el propi protagonisme en la història recent.

MERCÈ RENOM

SABATÉ I CURULL, Flocel (1997). *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana.* Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. 556 p.

Aquesta obra del Dr. Flocel Sabaté, professor d'història medieval de la Universitat de Lleida, va merèixer el Premi Josep Iglesies i Fort, en la seva VII edició. Això diu molt a favor d'un llibre i d'un investigador que ja fa anys que es dedica a l'estudi de la territorialitat medieval catalana. Cal esmentar ací la seva important tesi doctoral *El veguer a la Catalunya del segle XIV. Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial* (Universitat de Barcelona, 1993, inèdita), i d'altres treballs de geografia històrica, com els referits al comtat d'Urgell o a la seva comarca de l'Anoia.

Dominador d'una amplíssima bibliografia nacional i internacional, amb un buidatge impressionant de moltíssimes fonts primàries dels arxius del nostre país, l'obra que ens ocupa, densa però apassionant, embolcallada amb 2.355 notes d'un interès molt remarcable, marcarà una fita dins la historiografia medieval catalana actual. No es tracta d'un obra hipererudita, ni l'autor es limita a una descripció de les divisions territorials des d'uns àmbits merament localistes, sinó que s'endinsa en la percepció que els habitants de la Catalunya medieval tenien de l'espai viscut, i com aquests trets s'han projectat fins al present.

El llibre arrenca amb l'estudi de la primitiva divisió territorial carolíngia, els comtats, la seva formació i la seva decadència al segle XII, quan, al costat de l'eclosió feudal, s'erigeix el comtat de Barcelona com a aglutinador del país català, amb l'adopció del títol reial. L'autor precisa, en aquest apartat, el significat que tenien

termes com «territori», «terra», «regió» «partida» o «província», i la seva evolució al llarg dels segles medievals.

Els espais menors ocupen un dels altres capítols de l'obra de Sabaté, aquells territoris més propers a l'home medieval, i que marcaven més intensament les seves activitats més quotidianes: els masos, agrupats per parròquies, amb una xarxa implantada per l'Església, les bordes, les masoveries, els castells termenats, que controlaven amplis espais, sobretot a les zones frontereres, les quadres, presidides sovint per casals fortificats, etc.

Tot seguit, Flocel Sabaté s'endinsa en l'anàlisi dels territoris que envolten les noves municipalitats, les viles i ciutats renascudes a partir dels segles XII i XIII, protegits pels monarques amb franquícies i privilegis, i seu dels delegats reials —veguers i batlles. L'autor tampoc s'oblida dels espais que conformen les territorialitats senyorials i baronials, sovint conflictives amb les seves relacions amb les viles i ciutats reials o amb la mateixa monarquia. Això sí, l'autor sempre descriu l'obra des d'una perspectiva geogràfica i física, que constitueix el fil conductor de tot el treball. Com és natural, Sabaté analitza un dels temes que coneix millor: les vegueries i les ciutats caps de vegueria, que exerceixen una certa categoria de capital comarcal o regional.

L'obra es clou amb el capítol titulat «Un país anomenat Catalunya», on s'analitza la formació territorial de la nació catalana i la consciència de «catalans» que anaren adquirint els seus habitants. En aquest punt clau, és important el paper del comtat i casal de Barcelona, que va aglutinant la resta de comtats catalans. Altres factors que ajuden a configurar el país català són la restauració de la seu metropolitana de Tarragona, que aglutina la resta de bisbats catalans, i com és obvi —i de manera destacada per als mateixos habitants del país—, el fet de parlar una mateixa llengua i compartir una comuna cultura. Es tracta, doncs, d'una assimilació del territori «català» per part dels seus habitants, un fet ja consumat al segle XII, institucionalment i territorialment al llarg dels segles XIII i XIV. L'autor no s'oblida de tractar aspectes delicats del territori català, com ho és el de la frontera amb Aragó (la línia del Cinca i l'Ebre), amb els conflictes territorials de la Ribagorça, i les particularitats de territoris com la Vall d'Aran o Andorra. Tot seguit, l'autor, documentadíssim, analitza termes tan controvertits com «Regne d'Aragó», «Corona d'Aragó» o «Principat de Catalunya» i fins i tot «Espanya», entesa pels catalans de la baixa edat mitjana com un espai geogràfic, mentre ells es consideren de «nació catalana».

El llibre es complementa amb un extensíssim índex toponímic i amb un apèndix gràfic que aglutina seixanta-sis mapes i figures, d'un interès molt remarcable, que ens permeten visualitzar moltes de les qüestions territorials tractades al llarg del llibre, i que corresponen a les divisions espaials creades per les diverses institucions i autoritats del país. Un llibre, en definitiva, que trenca motlles, que constitueix una fita dins la nostra historiografia medieval i que converteix el Dr. Flocel Sabaté en un dels nostres millors medievalistes actuals.

GENER GONZALVO

CODINA, Jaume (1998). *El gir de 1750: Origen i creixement modern de la població*. Lleida: Pagès, 158 p.

La tesi de Jaume Codina és que al segle XVIII la mort retrocedí perquè ho va fer la infecció i no per la millora general de l'alimentació. La seva recerca en els arxius del Baix Llobregat contradiu les tesis de McKeown i de Wrigley difoses a partir d'Anglaterra, i el situa en la línia més aviat de Michael W. Flinn i de Massimo Livi-Bacci.

Tot treballant amb les dades del Baix Llobregat, Codina va més enllà i proposa una nova mesura: la taxa de mortalitat per contagi familiar, que consisteix en el nombre de defuncions en un any en una mateixa llar, expressada en la proporció per mil en relació amb el total de la població del mateix any. Els registres parroquials, a diferència dels registres civils posteriors, no diuen la causa de la malaltia, però un any és un període prou breu per suplir aquesta deficiència. Jaume Codina comprova el canvi sobtat i radical de mitjans de segle XVIII, que és quan comença el creixement vegetatiu sostingut fins al segle XX. Entre 1701 i 1728 la taxa és alta —15,2 %— i similar a la dels segles XV, XVI i XVII, mentre que la de 1740-1768 baixa a 4,9 % i resulta propera a la de 1859-1873, que és del 3 %.

Els inventaris *post mortem*, analitzats amb esforç infatigable per Jaume Codina, no indiquen millora substancial de l'alimentació, i el fet que la mortalitat infantil de les cases benestants de Sant Boi de Llobregat no sigui gaire inferior al de les famílies de jornalers confirma la seva tesi de la importància primordial de la higiene i en destaca alguns factors com ara la difusió en la segona meitat del segle XVIII de les culleres individuals i després de les forquilles, l'increment dels llits amb menys persones per llit, i la fi dels encants —per pagar deutes— o subhastes de roba i béns de difunts, sovint morts de malalties infeccioses. Al costat d'aquests factors que reduïen el contagi, inclou també el final dels allotjaments a cases particulars de soldats, com a difusors d'epidèmies, i la seva substitució per casernes d'ocupació permanent, fet que es dóna a les mateixes dates de mitjan segle XVIII.

Codina comprova que les dones al delta de Llobregat no es casaven més joves en el segle XVIII. La mitjana era de 21,3 anys en aquest segle, de 17,7 en el segle XVII i de 16 en el segle XVI. Per tant, no hi hagué augment de la fertilitat.

Hi ha dos punts en què s'observa vacil·lació en aquest llibre derivat d'altres treballs de Jaume Codina. Menysvalora primer el descens de la mortalitat infantil en el XVIII, i després sembla valorar-la. Posa èmfasi en l'increment de la roba de vestir i de parament de la llar com a signe d'una higiene superior, però el percentatge d'augment d'unitats per casa que ell mateix dedueix de les dades de 448 inventaris *post mortem* i 108.198 objectes, no indica variació entre la primera i la segona meitats del segle XVIII.

El llibre de Jaume Codina, escrit amb l'aparell crític d'un llibre científic però amb l'estil d'un de divulgació, és una nova mostra de l'interès del treball de Jaume Codina durant més de vint anys i de la seva capacitat de plantejarse les causes de la revolució demogràfica del XVIII a partir de la història local. Codina es queixa que les seves tesis i propostes metodològiques no hagin suscitat resposta ni debat en els cercles acadèmics i lamenta la manca d'empenta de la demografia històrica catalana, que havia començat prometedorament el 1961.

ALBERT BALCELLS

TORRAS RIBÉ, Josep Maria (1998). *Poder i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria: Pere Franquesa (1547-1614)*. Vic: Eumo. 260 p. (Referències; 24)

Josep M. Torras aborda en aquesta obra la figura de Pere Franquesa, l'anàlisi de la qual el portarà, com diu Eva Serra al pròleg del llibre, a posar de relleu «el paper que va tenir com a forjador d'un clientelisme personal i familiar a Catalunya, interessant no solament des del punt de vista de les corrupteles, sinó també pel caràcter de nucli dur al servei de la monarquia a Catalunya» (p. 11).

En la introducció, l'autor explica que els estudis fets fins ara sobre el personatge es caracteritzaven per la simplicitat. No només són treballs basats en fonts secundàries, sinó que les descripcions que es fan són «tòpics i judicis de valor denigrants» (p. 23). El trist panorama historiogràfic sobre la figura impulsa Torras a realitzar un estudi del personatge utilitzant, a més de la documentació generada pel procediment de *visita* a què fou sotmès, documentació recollida en els arxius estatals que podien contenir notícies sobre Franquesa. Aquesta tasca ambiciosa i acurada li permet comprovar que Pere Franquesa fou «el darrer exponent d'una família de notaris i oficials reials catalans, adscrits al servei de la monarquia des de mitjan segle XVI»; una família que ocupà càrrecs reials i que formà part d'una facció reialista a Catalunya, influent en els alts càrrecs de la governació reial. L'anàlisi de la procedència familiar de Franquesa el podeu seguir al capítol «Els Franquesa. Una família de notaris i oficials reials a la Catalunya del segle XVI», on Torras explica la implicació dels germans de Pere Franquesa en la Tresoreria Reial i la Batllia General de Catalunya, les seves relacions clientelars i de complicitat amb altres personatges influents en les institucions reials del Principat (Miquel Terçà i Francesc Puig) i la bona relació que tots ells mantenien amb el virrei Fernando Álvarez de Toledo, artífex a Catalunya del viratge de la política de Felip II la dècada dels vuitanta del segle XVI. Tot plegat coincidia amb la «intensificació de la conflictivitat institucional respecte a Catalunya» (p. 50), moment en el qual alguns d'aquests personatges —com a exemple, Martí Joan Franquesa, germà de Pere Franquesa— adoptaren «una actitud extraordinàriament bel·ligerant en defensa de les prerrogatives reials, i en contra de les institucions catalanes, de tal manera que molts dels seus dictàmens jurídics, elaborats com a advocat fiscal de la Reial Audiència, es poden considerar autèntiques peces magistrals del pensament absolutista, amb formulacions inspirades en la legalitat i la jurisprudència catalanes» (p. 53).

El capítol «El procés d'implantació familiar, patrimonial i cortesana de Pere Franquesa (1563-1599)» analitza la carrera burocràtica i l'ascens social del personatge. Des de 1555 estigué sota la tutela de l'escrivà Jeroni Gassol (oficial reial i home de confiança de Mateo Vázquez de Leca, secretari de Felip II), en una relació d'aprenentatge professional que li permeté després accedir al servei de la monarquia i ocupar una plaça d'escrivà de registre del Consell Suprem d'Aragó. Torras explica les circumstàncies que envolten l'ascens de Franquesa a aquest ofici i assenyala que hi ha indicis que algunes de les seves actuacions excedien les ordinàries del càrrec, i ho atribueix a les relacions clientelars que devia tenir a la Cort.

Com a *escrivà de manament*, va participar en les conflictives Corts de Montsó de 1585, destacant la seva feina en la resolució de conflictes,

mitjançant negociacions i conxorxes entre oficials reials i membres de les institucions catalanes. També va tenir importància després de la clausura de les Corts, ja que membres de la seva família participaren en la comissió que havia de sistematitzar i editar el material legislatiu aprovat a les Corts que hi introduí modificacions favorables al monarca. De la investigació que portà a terme la Diputació del General sobre el desagradable afer resultà que Pere Franquesa havia estat l'executor material de les falsificacions. Com a recompensa, la família Franquesa va rebre títols, mercès i recompenses econòmiques, a més de millores en les seves carreres. Pere Franquesa arribà a protonotari i obtingué el privilegi de naturalització a Castella; com a culminació de la seva carrera burocràtica, fou nomenat secretari ordinari del rei.

En el terreny polític, aconseguí una plaça de regidor a l'Ajuntament de Madrid (1586) que li permetria mantenir relacions privilegiades amb sectors notoris de la vida cortesana madrilenya, entre els quals hi devia haver el marquès de Dénia, futur duc de Lerma. A partir de la seva amistat amb aquest personatge es produeix la seva intervenció al regne de València: mentre que el marquès fou virrei de València, Franquesa exercí el càrrec de secretari del Consell d'Aragó per a València (1589-1597). La seva tasca política en aquest regne (concessions de privilegis, provisions de dignitats eclesiàstiques, etc.), li van suposar un «important ascendent sobre els segments més influents de la societat valenciana» (p. 92).

El seu patrimoni també millorà, amb la compra de finques al regne de València, arribant fins i tot a obtenir «la consideració de *senyor de vassalls* [...] en el transcurs de les sessions de les corts del regne de València de l'any 1604» (p. 97).

El fulminant procés d'ascens social i consolidació política de Franquesa ocupa les pàgines del capítol «"Deliris de grandesa": els intents de consagració nobiliària de Pere Franquesa (1600-1606)». Franquesa formava part de les classes dirigents cortesanes, però no tenia ni la fortuna ni el rang social que acostumava a tenir aquella gent. Això va provocar un afany d'ennobliment, que aconseguiria amb l'obtenció del títol de noblesa a les corts de 1599 i amb l'ingrés (possiblement gràcies a l'amistat que mantenia amb dos dels jutges que ho havien de decidir) a l'orde de Montesa, on ocupà dignitats que li suposaren uns considerables ingressos econòmics. Però no s'atura aquí el seu ascens: com a obsequi pel matrimoni del seu fill amb la filla del duc de la Corunya, el rei li atorgà el títol de comte de Vilallonga (1602); la seva ambició el va portar a comprar les terres d'aquest comtat, compra autoritzada per Felip III a les Corts de 1604; el rei li concedí, a més, el mer i mixt imperi sobre els dominis de Vilallonga i Vilamarxant. Franquesa continuà acaparant terres i jurisdiccions, i esdevingué senyor de vassalls, amb una important renda senyorial. Comprà cases a Madrid mitjançant operacions especulatives, obtingué el patronatge sobre el convent de l'orde de la Mercè de Madrid i actuà com a mecenes artístic a la cort i a la seva Igualada natal.

Franquesa va ser un fidel col·laborador del duc de Lerma, fet que s'analitza en el capítol «Pere Franquesa, *criatura política* i home de confiança del duc de Lerma en el govern de la monarquia (1598-1607)». Ambdós personatges havien refermat la seva amistat durant el «desterrament polític» del duc de Lerma a València com a virrei, per contrarestar la gran influència que mantenia sobre el príncep.

Lerma retornà a Madrid poc abans del traspàs de Felip II i esdevingué *valido* durant el

regnat de Felip III. La col·laboració de Franquesa es va fer patent tant abans com durant la celebració de les Corts de 1599 de Barcelona, com a mediador entre les institucions catalanes i la monarquia: «Pere Franquesa pretenia jugar el compromès paper d'home de confiança de les dues parts, que havia adquirit el difícil atribut de fer-se gairebé imprescindible per obtenir favors i promeses tant de la monarquia com dels estaments catalans» (p. 138). A les Corts va intervenir com a protonotari i com a secretari de les Corts, en la redacció de la proposició reial, com a habilitador reial i com a mediador en els dissentiments dels braços. També fou l'encarregat de donar a conèixer de manera oficial, a la clausura de les Corts, la quantia del donatiu al rei. El seu important paper en els primers èxits polítics de Felip III el portarien a la secretaria d'Estat. Torras assenyala que no fou només una recompensa a Franquesa, sinó més aviat hauria estat fruit d'una estratègia del duc de Lerma per assegurar la preeminència del seu «valiment». Així, el protagonisme de Franquesa restaria supeditat a les directrius polítiques del duc de Lerma, tot i que li va proporcionar poder i importància política, amb el conseqüent creixement patrimonial. Cap al 1603 començà a treballar a la *Junta del Desempeño*, operació econòmica i financera de gran transcendència per a la monarquia que afectava interessos públics i privats. Va ser per les seves actuacions a la Junta que es va provocar l'escàndol pels «abusos i corrupcions associats a la negociació dels *asientos* amb banquers i homes de negocis» (p. 181). Va ser acusat de confondre la seva activitat com a oficial reial i els seus interessos particulars. Torras es pregunta si les seves actuacions eren veritablement un delicte o si, més aviat, eren «consentides a l'època, i incorporades als paràmetres de la moralitat pública dels servidors de la monarquia, que tenien establert com a complement dels seus salaris, generalment escassos, l'obtenció de comissions i recompenses legítimes per la seva intermediació» (p. 183).

S'arriba així a la detenció i procés de Pere Franquesa (vegeu el capítol «La caiguda en desgràcia: intrigues cortesanes i conflictes polítics»); el 1607 va ser detingut per ordre del rei. Torras proposa que es vegi la detenció en el marc de la lluita entre faccions, amb un objectiu clar: provocar la caiguda del duc de Lerma. Franquesa, doncs, esdevindria «víctima propiciatòria». Les destruccions i desaparicions de documents del processat semblen confirmar aquesta motivació política. Després d'un procés en el qual Franquesa patí una situació de «virtual indefensió» es va dictar una sentència condemnatòria, amb una pena «exemplar» a reclusió perpètua, a la incautació de tots els seus béns, títols i propietats.

Aquest estudi es tanca amb l'epíleg («Les seqüeles del procés: misèria, deshonor i infortuni familiar») i amb un apèndix que recull documents sobre la detenció i el procés de «visita» esmentat. En definitiva, aquest treball de Josep M. Torras és una aportació cabdal a la línia historiogràfica dedicada a estudiar la figura dels *validos* dels monarques i les corrupcions provocades per les xarxes de poder que es creaven al voltant d'aquests personatges. L'autor aconsegueix, no solament explicar els fets, sinó també penetrar en la psicologia del personatge i estudiar els mecanismes del poder central a Catalunya i els homes que el servien.

MÒNICA GONZÁLEZ FERNÁNDEZ

BENGOECHEA, Soledad (1998). *El locaut de Barcelona (1919-1920)*. Barcelona: Curial. 242 p.

En l'any en què es commemora el centenari de la pèrdua de les últimes colònies ultramarines, provocant una crisi que va fer trontollar el sistema de la Restauració, es publica un estudi on s'analitzen una sèrie de fets que van esdevenir en anys posteriors, però que tenen una de les seves arrels en aquesta derrota. L'obra examina una evolució històrica que mitjançant el fil conductor de la patronal catalana analitza el seu paper entre el Desastre del 1898 i el locaut de Barcelona i d'altres localitats catalanes, que es prolongà des de finals de 1919 fins a principis de 1920, i desembocà en el cop d'estat de Primo de Rivera de setembre de 1923.

En posar èmfasi en les circumstàncies crítiques en què es va radicalitzar el procés (al llarg del 1919 però sobretot durant el locaut), el llibre presta una especial atenció al context internacional marcat pels esdeveniments resultants del triomf dels bolxevics a Rússia i de la fi de la Primera Guerra Mundial, i afirma que els conats revolucionaris que van esclatar a diferents països i els corrents ideològics presents a l'Europa de la immediata postguerra mundial van repercutir decisivament en les accions i en el vocabulari emprat pels dirigents d'una organització patronal, la Federació Patronal de Barcelona.

Composta per diferents sindicats patronals i liderada per empresaris de la construcció, la Federació Patronal enfonsava les seves arrels en el canvi de segle, però durant la vaga de la Canadenca, que tingué lloc a començaments de 1919, va esdevenir un veritable sindicat patronal únic. Formava part d'una confederació patronal d'àmbit estatal amb seu a Madrid, i presentava una estructura organitzativa semblant a la de la CNT, sindicat de caire revolucionari que esdevenia majoritari entre la classe obrera catalana. També comptava amb la complicitat del capità general de Catalunya, Joaquín Milans del Bosch. Per totes aquestes característiques, apareixia davant la petita, mitjana i gran burgesia com l'instrument adequat per aturar el creixent desafiament anarcosindicalista.

Aquesta obra és el resultat d'una recerca exhaustiva en arxius de Barcelona i Madrid, així com de diaris i fonts relatives a la patronal. És una publicació que s'ha d'englobar dins d'un treball més extens realitzat per l'autora, qui ha dedicat una bona part del seu treball a analitzar el procés d'organització de la patronal catalana en sindicats de resistència com a resposta i en relació directa amb la conflictivitat social.

El present estudi té dotze capítols agrupats en tres parts, a més d'una introducció i unes conclusions, seguides de la relació de fonts i bibliografia. El tema central de l'obra, el locaut, s'analitza a la segona part, en cinc capítols que expliquen, d'una banda, els elements que van portar a una situació extrema els carrers de Barcelona i, d'altra banda, com eren les complexes relacions entre el govern i la burgesia catalana.

Al llarg del 1919, la Federació Patronal es va presentar com l'eix vertebrador dels interessos econòmics de l'empresariat i va aconseguir englobar les diferents organitzacions patronals o sindicats de resistència que des de finals de segle articulaven la patronal catalana. També li van donar suport les associacions econòmiques més arrelades, com el Foment del Treball Nacional, que no podia actuar directament perquè

els seus estatuts li prohibien intervenir en els conflictes socials. La cohesió de les diferents associacions a l'entorn de la Federació Patronal va permetre a aquest sindicat parlar en nom de la patronal catalana, i declarar i aguantar amb èxit un llarg locaut.

El locaut va ser una mesura pensada i calculada al llarg de l'estiu de 1919, que tenia com a objectiu primordial aconseguir la caiguda d'un govern que la patronal considerava feble, perquè no reprimia amb duresa les provocacions del sindicat confederal, al mateix temps que no permetia la patronal participar directament, com a classe, corporativament, en els mecanismes de govern. Àdhuc alguns sectors de la patronal es plantejaven que un locaut podria aconseguir establir una dictadura, civil o militar, que acabaria definitivament amb la CNT.

El locaut va presentar dos fronts principals: el primer va estar localitzat als carrers barcelonins. La patronal volia portar els obrers a una situació límit que els forcés a una revolta; això seria l'excusa perquè el govern decretés l'estat de guerra amb la consegüent intervenció de l'exèrcit, l'aplicació d'una forta repressió i la clausura del sindicat confederal. Però els dirigents cenetistes van portar a terme una actitud d'atemperança entre les bases. I la solidaritat va ser l'arma utilitzada pels obrers per fer front a les necessitats que es van fer paleses durant el llarg atur. El segon front desenvolupat dins d'un marc oficial, és analitzat seguint un fil que es bifurca en tres direccions. Per un costat, examina l'enfrontament entre el govern i la burgesia, que mirava d'establir unes condicions polítiques favorables als seus interessos i plantejava el corporativisme com el millor sistema de govern. Per un altre, insisteix en la política d'aliances que va cercar la burgesia catalana per tal d'aconseguir fer trontollar el sistema polític: l'apropament a l'exèrcit, representat a Catalunya per Milans del Bosch, al monarca i a determinats polítics del sistema de la Restauració, com Antonio Maura, una figura important per una part de la burgesia que la percebia com la millor opció per encapçalar una dictadura civil. I, per últim, aprofundeix en les relacions que es van donar entre la mateixa burgesia, que va intuir que el triomf del locaut requeria que romangués unida.

Però la patronal catalana temia que un moviment patronal només circumscrit a Catalunya no prosperés. Per això va intentar organitzar la burgesia espanyola al voltant de la Confederació Patronal. En tot moment va pretendre que el conflicte tingués un caràcter estatal, fins al punt que la consigna de decretar el locaut de Barcelona va ser donada a Madrid, amb la idea de la seva posterior expansió.

A la primera part del llibre s'estudien els elements que van permetre, en el 1919, segellar una aliança entre la patronal, una part de l'exèrcit i els partits de dretes que no trobaven el seu lloc a la política espanyola. Uns elements que estarien presents a la vida social i política catalana des d'una data que l'autora considera clau: la desfeta de 1898. En aquest moment, la política espanyola iniciaria una evolució interna que representaria l'aparició de noves forces que reclamaven la necessitat d'un canvi, d'una regeneració política. També l'exèrcit, defraudat pels polítics, compareixeria de nou a l'escenari polític —la burgesia catalana va donar suport a una política regeneracionista defensada pel general Polavieja. Un regeneracionisme, impregnat d'un llenguatge que no amagava un to antiparlamentari, corporativista i autoritari, que buscava en una intervenció militar la solució per acabar amb un govern consi-

derat feble i tancat als seus interessos. Aquest discurs es va imposar a Catalunya després de la Primera Guerra Mundial, quan van començar a arribar rumors sobre l'amenaça revolucionària que planava sobre Europa, unes notícies que coincidien amb un important creixement de la CNT, producte també del panorama europeu.

Per diferents raons: la incapacitat d'exportar el locaut a la resta d'Espanya, el suport que va tenir el govern d'una part de l'exèrcit i l'ambigua posició que va adoptar el monarca, la patronal catalana no va ser capaç d'implantar una dictadura en dates tan primerenques com el 1919 o el 1920, però sí que va aconseguir que el govern clausurés el sindicat anarcosindicalista i que els seus militants fossin perseguits i empresonats.

Finalment, a l'última part de l'estudi s'analitzen les conseqüències immediates i més llunyanes del locaut, i la situació social i política que, poc després, va propiciar el triomf d'una solució militar: la dictadura de Primo de Rivera el setembre de 1923.

Amb la CNT afeblida, uns sindicats rivals, els Sindicats Lliures, van començar a créixer sota l'ala protectora de la patronal. Però l'èxit va ser relatiu, ja que la CNT no va quedar totalment desmantellada i els sindicalistes dels Lliures van començar a actuar amb una relativa independència un cop consolidats.

El camí vers la dictadura es va desenvolupar a partir d'una situació cada cop més conflictiva a Catalunya i altres regions d'Espanya. El panorama era greu sobretot a la ciutat comtal. Com a conseqüència del locaut, dins de la CNT es van imposar les posicions més radicals, aquelles que negaven qualsevol relació amb el govern, i, pels carrers, els pistolers cenetistes s'enfrontaven als dels Lliures en una guerra oberta, en uns anys marcats per la violència. Per a molts sectors socials de l'Estat, els polítics havien perdut totalment el prestigi, i al Comitè de Corporacions Econòmica i Social, creat a Barcelona durant el locaut, no li va resultar difícil contactar amb àmplies capes de la burgesia espanyola. Aquest Comitè estava liderat per les cambres oficials i el Foment del Treball Nacional, i havia agafat un gran protagonisme a Catalunya després de l'afebliment de la Federació Patronal degut a discrepàncies internes. La situació va propiciar també un canvi en la posició del monarca i de l'exèrcit. Un exèrcit que en el marc d'una situació de revolta, i comptant ara amb el suport del rei, es va mostrar unit. L'aliança que es buscava en els anys 1919-1920 es va aconseguir el 1923 (burgesia - Corona - exèrcit) i el resultat va ser la implantació d'una dictadura.

Ens trobem, doncs, davant d'un llibre important, atès que tracta un tema nou com és el de l'organització, actituds i ideologia de la patronal catalana en dates tan assenyalades com la postguerra mundial. A més, aporta elements fonamentals per comprendre certes actuacions de la burgesia en anys posteriors. Una burgesia que durant la difícil conjuntura de la fi de la Primera Guerra Mundial va adoptar una sèrie d'estratègies noves amb la finalitat de frenar el desafiament obrer: articular-se en un sindicat únic i recórrer a l'eina d'un locaut d'unes proporcions sense precedents per pressionar el govern i enfrontar-se als treballadors. Però també va recuperar elements del seu ideari formulat a finals de segle: l'apropament a l'exèrcit i el discurs regeneracionista, corporatiu i de caràcter autoritari, tot i que incorporant-hi ara un vocabulari diferent a l'emprat fins a aquest moment. Per altra banda, a l'obra s'analitzen les relacions entre els diferents sectors de la societat (exèrcit, corona, polítics, burgesia i obrers) i les causes

que van portar aquests grups a enfrontaments o a establir aliances. És, a més, un llibre dinàmic, no només perquè analitza un període del qual cada minut repercuteix en el següent, sinó també pel llenguatge emprat i la incorporació de textos de l'època, que ens ajuden a conèixer la visió que els patrons tenien del moment que els va tocar viure.

MARIA RODRÍGUEZ

VINYES, Ricard (1998). *El soldat de Pandora: Una biografia del segle XX*. Barcelona: Proa. 234 p. (Proa Perfils).

Com el seu títol indica, el llibre és un repàs al segle XX a través de la vida d'un militant comunista «anònim». És precisament l'anonimat de Sebastià Piera el que fa interessant el relat, perquè ens mostra quines motivacions ètiques i sentimentals (lluny de tota maquinació política) condicionen l'actuació d'un personatge distant dels cercles de poder, i justament això és el que fa d'ell un personatge tan proper al lector. Per tant, estem davant d'un relat de microhistòria: a través de la història escrita en lletra menuda (les vicissituds del protagonista a França, a l'URSS, quan entra clandestinament a l'Espanya franquista, quan és detingut i interrogat per la policia...) el lector descobreix la història escrita en majúscules.

La voluntat de l'autor (així ens ho explica en el pròleg) és fer un llibre apte per a tots els públics, és per això que combina la utilització de recursos literaris (per exemple els *flash-backs*, les detallades descripcions del paisatge, la no utilització de punts, a part que provoca una sensació d'ininterrompuda continuïtat...) amb mètodes propis dels historiadors (l'ús de diferents fonts per complementar la narració del protagonista, la introducció d'un mapa indicador del recorregut de Sebastià Piera per Europa, un índex onomàstic, la presència de fotografies...) amb l'objectiu de fer un assaig històric de ràpida, agradable, apassionant i colpidora lectura.

Cal destacar el diàleg constant entre la vida privada del protagonista i les seves preocupacions polítiques; com ja s'ha dit anteriorment, la seva situació política és fruit d'una re-

flexió ètica sobre la persona (ja que no comprèn «que es pugui matar per amor, per amor a algú, per amor a la pàtria, per amor a la bandera que sigui»), en cap moment és presoner dels dogmes ideològics, com ho demostra la seva vinculació amb el BOC i la posterior militància al PSUC. Prova d'això és la incomoditat que sent quan, forçat per les circumstàncies, es veu obligat a prendre les armes per lluitar contra el feixisme. Però no ens podem deixar enganyar: el llibre és molt més que una simple justificació existencial del personatge; és un retrat, en constant moviment, de la realitat catalana del primer terç de segle i de l'Europa de la «guerra freda». És una societat bruscament modificada per la guerra (la civil espanyola i la mundial): la derrota trencà moltes il·lusions i provocà la diàspora de gran part dels components més actius i progressistes d'aquesta societat.

El llibre comença mostrant-nos la infantesa de Sebastià Piera i els anys de formació ètica i política; aquestes pàgines ens són molt útils per comprendre la seva trajectòria vital. Els primers capítols ens mostren la vivacitat de la vida associativa catalana d'inicis de segle: Piera es veu imbuït per aquesta vitalitat (familiars seus havien fundat el Centre Republicà de Puigverd, participa en la creació de la Unió d'Estudiants de Tàrrega i el Bloc Nacionalista Escolar de Barcelona, es relaciona amb el BOC, etc.) que no deixa de tenir certs tocs anticlericals. Relacionat amb això, trobem la preocupació per l'educació: Sebastià llegeix molt, a més a més té una germana (la Dolors) que és una mestra implicada en la renovació pedagògica de l'ensenyament a Catalunya. Al mateix temps, cal destacar que ell mai renuncia a les seves arrels catalanes, sense que això signifiqui que el puguem considerar un nacionalista; ans al contrari, creu que la lluita per una existència digna no té fronteres.

Amb la tensió prèvia al juliol del 1936, Piera comença a deixar enrere la infantesa per entrar de cop, el 18 de juliol, al món adult. Òbviament és un ràpid despertar del somni de la infantesa, la crueltat de la guerra es fa evident amb l'actuació dels «incontrolats» i la seva marxa al front de Madrid per defensar la capital. Aquestes pàgines de guerra civil serveixen per explicar la sensació de solitud i la valoració de l'amistat que el conflicte armat genera en el nostre personatge.

Però la Guerra Civil només és l'inici del llarg periple de Sebastià Piera en la seva lluita contra Franco; acabada la guerra civil és reclamat per Moscou. Aquest aspecte serveix per mostrar-nos el sistema empleat per l'URSS per reclutar soldats republicans amb l'objectiu d'engrandir l'exèrcit roig amb gent amb experiència bèl·lica contra el feixisme. A Moscou entra en contacte amb la realitat soviètica, descobreix (en plena Segona Guerra Mundial) el problema de les nacionalitats dins l'URSS i participa en operacions d'espionatge amb «l'Operació Guadalajara» (explicada molt detalladament als capítols VI i VII).

Igualment, el llibre reflecteix en detall el desconeixement que els exiliats republicans tenien de la realitat catalana durant el franquisme. Producte d'aquesta desconeixença sorgí una activitat guerrillera que malgrat les bones intencions només serví per desgastar, encara més, l'oposició politicomilitar al franquisme. Piera participà en aquesta oposició guerrillera per la qual cosa fou detingut, torturat i empresonat. Arribats a aquest punt, recomanem l'atenta lectura dels capítols X i XI per entendre, respectivament, el funcionament de la guerrilla clandestina de finals dels anys quaranta i la brutalitat de la repressió policial.

Malgrat que aconseguí escapar-se de la

Brigada Social, els problemes de Sebastià Piera continuaren. Coincidint amb el seu retorn a França, la pugna entre Stalin i Tito arriba al seu punt culminant i de retruc afecta el nostre personatge: és víctima de les purgues internes contra la dissidència i és condemnat a un ostracisme polític que durarà fins al 1965. Però aquest ostracisme (que coincideix amb la seva deportació a Còrsega) no el farà renunciar a les seves conviccions comunistes, perquè, com ja hem explicat abans, el seu comunisme «no era una raó només política [...] És clar que no! Era una raó simplement humana, simplement bàsica».

Per acabar, només ens resta explicar el perquè del títol. Piera és qualificat de «soldat de Pandora» perquè, malgrat els sofriments passats, així com en el mite, l'únic que no desapareix és l'esperança. Una esperança que culmina al final del llibre amb la mort del general Franco.

ARAM MONFORT i COLL

JARNÉ, Antonieta (1998). *L'oposició al franquisme a Lleida*. Lleida: Pagès.

La ciutat de Lleida ha estat en aquests últims anys un dels centres urbans catalans que més ha vist revalorada i estudiada la seva pròpia història. Si a aquesta feliç circumstància hi afegim l'impuls que darrerament està suposant la línia editorial de Pagès editors, ens trobarem amb una situació òptima per a l'estudi de la història de Lleida. És per aquest motiu que no ens ha d'estranyar l'aparició d'aquest fecund treball d'Antonieta Jarné sobre l'oposició antifranquista a Lleida.

El llibre és resultat, amb totes les dificultats que això suposa, de la translació d'una tesi doctoral al paper escrit, intenta ser una història construïda des de la multiplicitat de mirades sobre aquest fenomen tan fragmentari i divers que fou l'antifranquisme a Lleida. En aquest sentit, Jarné construeix una història on la clandestinitat es mou a cavall de la biografia dels seus militants, i de fet el seu treball es podria considerar com una gran xarxa de biografies entrellaçades que construïren l'oposició al franquisme. Això és especialment cert en les seves anàlisis dels anys quaranta i cinquanta quan la clandestinitat i l'oposició constitueixen pràcticament una sèrie d'actes de resistència privada. Durant aquests anys del franquisme, per Jarné, la cronologia de la resistència lleidatana és similar a la resta de Catalunya, si bé en aquestes terres la predominància del POUM i de l'MSC fou major que a la resta del país. La lluita en aquest primer franquisme constituí un temps d'espera de la caiguda del règim fins a l'any 1945 i l'intent d'estructurar una alternativa fins a l'any 1947, quan el règim quedà consolidat internacionalment. Aquesta lluita, però, estigué

reduïda a convèncer els antics militants mitjançant revistes i proclames la majoria de vegades elaborades a la presó, lloc que paradigmàticament es convertí en centre de la resistència. No hi havia eixos de lluites comunes i públiques en el cas de Lleida, ni en l'activitat obrera que sí que despertà en altres llocs després de la Segona Guerra Mundial. La clandestinitat militant, com ens explica l'autora, era una activitat que es realitzava en el camp de la clandestinitat dels vells militants, on predominava la resistència per sobre de la pràctica política. En aquest context difícilment podia sobreviure cap força política; ni tan sols el PSUC amb el canvi tàctic de finals dels quaranta no aixecà el cap fins als seixanta, i s'imposa, com diu l'autora, una societat del silenci.

Un cop tancada l'anàlisi sobre els anys quaranta, és en l'enfocament que fa de l'oposició del franquisme durant els anys cinquanta on el llibre excel·leix en les seves hipòtesis i material. Jarné enfronta una època, que segons com podria passar com a inexistent per a la història de l'oposició, des d'un punt de vista fecund. Segons ella, gran part de les claus explicatives de l'antifranquisme dels seixanta, àdhuc dels setanta, les podríem trobar en aquests anys. De forma bastant innovadora el llibre incorpora l'anàlisi de l'activitat cultural, no propera al règim, com a element fundador d'una nova societat civil alternativa al món oficial. Així les activitats de l'Orfeó de Lleida, l'Alliance Française, la revista Labor, per esmentar algunes de les institucions culturals dels cinquanta, o el Club Huracans, els anys seixanta, constitueixen des d'un catalanisme moderat un espai que permet el reclutament de nous activistes, la pervivència de tradicions anteriors al franquisme i l'aixopluc per a una cultura més compromesa i polititzada. A resultes d'aquest nou activisme cultural, que manllevarà les aspiracions totalitàries del franquisme en el camp ideològic i cultural, naixerà durant aquesta dècada una *xarxa relacional* que serà la base d'un activisme més obert i públic durant els seixanta, amb fenòmens com la *nova cançó*, cine, fòrums multitudinaris, etc., i de la creació d'uns canals de la societat civil completament nous per on se socialitzarà una cultura política progressista i es generaran camins solidaris cap al moviment obrer. No sempre, com mostra el treball, aquest fenomen fou inconscient: ja en plens anys seixanta l'impuls del Club Huracans com a pal de paller d'aquest activisme fou plenament conscient i planejat per membres de les classes mitjanes provinents de l'activisme cultural nacionalista dels anys cinquanta, gent de l'HOAC i militants del PSUC, en l'intent de construir aquesta nova cultura progressista sobre els eixos de la llibertat nacional, la millora social i els drets democràtics.

A partir d'aquesta excel·lent anàlisi, que futurs estudis similars no podran deixar d'incorporar, la perspectiva de la creixent militància dels anys seixanta i setanta pren un nou color. També en aquest punt l'autora delimita molt bé el món en què es movia la nova militància a Lleida; encara no és parlar de conflictivitat laboral i ciutadana com ja passa a altres contrades del país, sinó d'un cert aïllament i d'una organització lenta. La Pirenaica, els contactes amb els exiliats i els viatges a l'estranger, seran vies comunes d'entrada a l'activisme polític que aquests anys és gairebé sinònim d'entrada al PSUC, però ja hi ha una cosa que ha canviat. Jarné explica, entenedorament, com el món del treball substitueix el món de la cultura com a font de reclutament dels nous militants durant aquests anys. Malgrat que les cronologies de l'oposició a Lleida difereixin de les de la resta de Catalunya, durant els seixanta es produeix un canvi en la classe obrera i en els parà-

metres de la negociació col·lectiva que afectarà especialment els treballadors de la construcció com a nou sector emergent; i això, segons l'autora, canviarà la dinàmica de l'antifranquisme a Lleida. El moviment obrer durant la segona meitat dels seixanta i sobretot durant els setanta serà la punta de llança de l'oposició i el seu únic moviment de masses real, generant una conflictivitat que produirà un creixement de la militància que, a la vegada, generarà un augment dels conflictes, cicle que el franquisme ja no podrà trencar.

Jarné analitza com a principal motor d'aquest nou activisme el PSUC, que durant els anys seixanta veurà com creix la seva base, alhora que es fa més heterogènia i per tant més representativa i influent en la realitat social de Lleida. Sense l'aportació d'aquest partit i de les CCOO de Lleida, fundades l'any 1967 amb l'impuls de les eleccions sindicals de 1966, difícilment organitzacions unitàries com l'Assemblea de Catalunya s'haguessin pogut constituir a les comarques de Lleida. Tot i així, i aquesta és una altra de les aportacions interessants de Jarné, no podem confondre l'antifranquisme d'aquests anys exclusivament amb el PSUC o les CCOO. Primerament, com mostren diverses trajectòries individuals a Lleida, el PSUC aglutinava gent que, en sorgir altres opcions polítiques de forma natural, s'hi incorporen. Però, a més, en gran part aquest activisme cultural abans esmentat, dins d'aquesta societat civil alternativa, es trobaven democratacristians, nacionalistes i socialdemòcrates sense partit que a la llarga s'aniran situant. Precisament, quan la lluita en els anys setanta —amb la incorporació de nous sectors, com ara el moviment veïnal, treballadors de serveis, etc.— permeti la conquesta de nous espais de llibertat i l'oposició pugui ser més oberta, aquests sectors, que en moltes anàlisis semblen apareguts del no res, quallaran en UDC, CDC i Bloc Popular de les Terres de Lleida, que més tard acabarà al PSC. Però llavors el franquisme i, per tant, l'antifranquisme, ja estaven a les acaballes.

El que es desprèn del treball de Jarné és la dificultat de tractar l'antifranquisme com un fenomen unitari i lineal i, fins i tot, com a purament polític i sindical. Des d'una anàlisi oberta i plural ens intenta oferir una visió completa i, per tant, complexa que ompli el buit que tan sols alguns treballs aproximatius anteriors ocupaven a Lleida. Alhora, la investigació és important davant la manca de monografies sobre aquests temes fora de l'àrea metropolitana de Barcelona, més enllà dels primers treballs de Clara i Heras sobre Girona i Tarragona, que contemplin aspectes tan diversos i que permetin construir una història de Catalunya, i no solament de Barcelona, durant aquests anys. A tot això, aquesta monografia assenyala un nou camí historiogràfic que encara resta per explorar àmpliament: l'estudi dels orígens, suports, continguts i difusió d'una nova cultura democràtica durant els anys finals del franquisme, clau per entendre el que ha passat els darrers anys al nostre país.

XAVIER DOMÈNECH SAMPERE